

AİDİYET DİYALEKTİĞİ: KAVRAMSAL, FELSEFİ VE POLİTİK BİR ANALİZ

Engin KORKMAZ¹

Özet

Bu araştırmanın amacı, "Aidiyet diyalektiği" kavramını açıklamaktır. Bu kavram, bu araştırmanın yazarı tarafından daha önce gömülü kuram ile analiz edilen bir çalışmadan² elde edilmiştir. Kısaca aidiyet diyalektiği kavramı, çelişkilerin uzlaşması veya eleştirilen bir olgunun olumlu yönleri ile kabul edilmesidir. Araştırmada söz konusu kavram, Kant, Hegel, Marks gibi düşünürlerin felsefik, ekonomik ve siyasi yaklaşımları bağlamında açıklanmıştır. Ayrıca konu bireysel, toplumsal aidiyet kavramı ve kimlikle ilişkilendirilerek değerlendirilmiştir. Araştırmanın temel sorusu "Aidiyet diyalektiği kavramı nedir ve hangi koşullara bağlı olarak ortaya çıkmıştır?" şeklinde belirlenmiştir. Bu anlamda, nitel yöntem ile yapılan araştırmada aidiyet diyalektiği kavramının genişletmesi ve bunun daha açık bir şekilde değerlendirmesi hedeflenmiştir. Aidiyet diyalektiği kavramı, bireylerin ya da grupların bir topluluğa, kimliğe veya kültüre olan bağlılıklarına yönelik çelişkili tutumlarının nasıl değişip dönüştüğünü açıklayan bir kavramdır. Aidiyet diyalektiği, eleştirinin aslında bir bağlılık ifadesi olduğu, aidiyetin eleştirel bir gözle yeniden yapılandırılabilirliği ve bireyin toplumsal kimliğinin dinamik bir süreçle sürekli dönüştüğü fikrini vurgular. Sonuç olarak araştırmada açıklanan aidiyet diyalektiği kavramı ile bireyin bağlı olduğu aidiyetlerine karşı takındığı olumsuz tutumlara rağmen, söz konusu aidiyetlerin bireyin sosyolojik ve siyasal yaşamında etkili olduğu bulgusuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Aidiyet diyalektiği, kimlik, felsefe, siyaset, sosyoloji.

Abstract

The purpose of this research is to explain the concept of 'dialectics of belonging'. This concept was derived by the author of this study from a previous study analysed with grounded theory. In brief, the concept of dialectics of belonging is the reconciliation of paradoxes or the acceptance of a criticised phenomenon with its positive aspects. In the research, the concept is explained in the context of philosophical, economic and political approaches of thinkers such as Kant, Hegel and Marks. In addition, the subject was evaluated in relation to the concept of individual and social belonging and identity. The main question of the research is 'What is the concept of dialectics of belonging and under what conditions has it emerged?'. In this sense, it was aimed to expand the concept of belonging dialectic and to evaluate it more clearly in the qualitative research. The concept of dialectics of belonging is a concept that explains how the contradictory attitudes of individuals or groups towards their commitment to a community, identity or culture change and transform. The dialectic of belonging emphasises the idea that criticism is actually an expression of commitment, that belonging can be reconstructed with a critical eye, and that an individual's social identity is constantly transforming through a dynamic process. As a result, with the concept of dialectic of belonging explained in the research, it was found that despite the negative attitudes of the individual towards his/her affiliations, these affiliations are effective in the sociological and political life of the individual.

Keywords: Dialectics of belonging, identity, philosophy, politics, sociology.

¹ Dr. Öğr. Gör., Hakkari Üniversitesi, Hakkari, Türkiye. enginkorkmaz@hakkari.edu.tr, ORCID: 0000-0002-6219-1186.

² Ayrıntılı bilgi için bakınız: Korkmaz, E. (2024). Aşiret ve Siyaset İlişkisinin Gömülü Teori Bağlamında Analizi: Van Örneği. Şarkiyat 16(1), 30-54. <https://doi.org/10.26791/sarkiat.1308401>.

GİRİŞ

Aidiyet Diyalektiği kavramı bu araştırmanın yazarı tarafından yazılan “Aşiret ve Siyaset İlişkisinin Gömülü Kuram Bağlamında Analizi: Van Örneği” isimli makalede ortaya atılmıştır. Söz konusu makalenin konusu, Doğu Anadolu’da sosyolojik bir aidiyet olarak kabul edilen aşiret olgusunun Van ili örneğinde insanların siyasal ve toplumsal algısındaki yerini tespit etmektir. Çalışma, Gömülü Teori (Grounded Theory) bağlamında analiz edildiği için teorinin ilkeleri bağlamında bir kavram türetilmiştir. Bu kavram “aidiyet diyalektiği” olmuştur. Yapılan çalışmada aşiret olgusu bazı mülakatçılar tarafından olumlu bulunurken; bazı mülakatçılarca da bu olgu olumsuz ve toplumsal olarak ayrıştırıcı bulunmuştur. Aşiret olgusunu olumsuz olarak değerlendiren ve bununla ilgisi olmadığını dile getiren mülakatçılar da aslında aşiret aidiyetlerinin olduğunu ifade etmeye çalışmışlardır. Dolayısıyla aşirete karşı hem uzaklaşma hem de yakınlaşma davranışının dışında bir çelişkili durum gözlenmiştir. Bu çelişkili durumdan bir tez ve buna karşı olan anti-tezin birleşiminden oluşan sentez durumu bizi Herakleitos, Hegel ve Marks’ın üzerinde kafa yorduğu diyalektik kavramına yönlendirmiştir. Tabii kavram, türetildiği makalenin sınırlarına riayet etmek için kısa tutulmuştur fakat bu kavramın bilimsel göstergeler doğrultusunda geniş bir perspektiften ele alınıp değerlendirilmesi mecburiyeti ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla bu araştırma, söz konusu makalede ulaşılan “aidiyet diyalektiği” kavramını geliştirmek için yapılmıştır. Dolayısıyla bu araştırmanın temel amacı, aidiyet diyalektiği kavramını Herakleitos, Kant, Hegel, Marks gibi düşünürlerin çalışmaları bağlamında açıklamaktır. Bu bakımdan öncelikle diyalektik kavramı kavramsal ve felsefik olarak açıklanmıştır. Diyalektik ile ilişkili olarak aidiyet ve kimlik kavramları da alan yazın ışığında açıklanmıştır. Diyalektik, felsefe tarihinde Sokrates, Platon, Kant, Hegel, Marks gibi düşünürlerle anılan bir düşünme yöntemidir. Diyalektik, karşıt görüşlerin bir araya getirilmesiyle daha yüksek bir anlayışa ulaşma sürecini ifade etmektedir. Diyalektik, genel olarak üç temel aşamayı içerir: tez, antitez ve sentez. Tez, ortaya atılan bir düşüncedir. Antitez, teze karşı duran bir düşüncedir. Sentez ise tez ve antitez arasındaki ilişki ile çelişkiyi açıklayan ve ileri aşamada onları birleştiren yeni düşüncedir. Diyalektik yöntem sadece felsefede değil aynı zamanda siyaset, ekonomi, sosyoloji gibi bilim dallarında da kullanılmıştır. Diyalektik kavramı tarihsel ve toplumsal analizde de kullanılan bir yöntemdir (Politzer, 2015). Karl Marks’ın materyalist diyalektik belirlemesinde ekonomi, tarih, siyaset gibi bilimlerde olgu ve olaylar arasındaki ilişkilerin, çelişkiler aracılığıyla değişip dönüştüğü açıklanmaya çalışılmıştır (Marks, 2003). Diyalektik süreç, çelişkiler üzerinden ilerler ve devamlı değişim ile gelişimi önceler. Sokrates savunmalarında, bir fikri sorgulamak için devamlı soru-cevap ile olay ve olgular arasındaki çelişkileri ortaya çıkarmak için diyalektik yöntemi kullanmıştır (Platon, 2014). Hegel’e (2004) göre diyalektik, ruhun (ya da aklın) kendini gerçekleştirme sürecidir. Marks (2003), idealist yaklaşıma karşı çıkararak diyalektiği materyalist bir temelde açıklamaya çalışmıştır. Diyalektik yöntem, birey veya toplum hakkında geniş ve eleştirel bilgi toplanmasını sağlar. Diyalektikle ilişkilendirilebilecek ve bu araştırma ile ilgili olan aidiyet kavramı, bir birey veya grubun tarihine, kültürüne, geleneği ve hülasa geçmiş ile geleceğine bağlılık hissini ifade eder. Aynı zamanda söz konusu aidiyet hissi birey ve gruplarda bir kimlik oluşturur. Bu kimlik bireysel ve toplumsal anlamda kişiyi diğerlerinde ayıran bir hususiyettir.

Araştırmanın konusu olan aidiyet diyalektiği kavramı ile ilgili alan yazında iki çalışma tespit edilmiştir. Birinci çalışmada Nikolai Veresov, aidiyet ile kimlik ilişkisini kurarak araştırma konusu olan aidiyet diyalektiği kavramından söz etmiştir. Yazara göre aitlik, kültürel-tarihsel teori çerçevesinde kimlik çalışmalarının temel boyutlarını sunmaktadır. Ayrıca aidiyet, varlık ve varoluş diyalektiği aracılığıyla kültürel ve sosyal bir olgu olarak kimliği incelemenin olası yönlerini göstermektedir. Kültürel-tarihsel teori psikolojik gelişim teorisidir; gelişimin nesnelere ve sonuçlarından ziyade süreçlerine bakar ve bu da kimliğe yalnızca psikolojik bir olgu (öznel aidiyet duygusu) olarak değil, bir oluş ve varoluş süreci içinde yaklaşılmaya olanak tanır. Ayrıca bu teori, kimlik çalışmalarına yeni perspektifler kazandırır (Veresov, 2020). Diğer çalışmada ise Ann L. Cunliffe ve Geetha Karunanayake, aidiyet ve aidiyetsizlik diyalektiği üzerinde durmuşlardır. Söz konusu yazarlar, bu kavramın insanların kendilerini hem sosyal bir düzene bağlayan hem de diğerlerinden ayıran bir ortak varoluş biçiminde hareket ettikçe eşzamanlı olarak aidiyetin işlediğini öne sürmüşlerdir. Bu yazarlar ayrıca siyasal iktidarın, yapısal ya da dinamik bir yapı olarak değil, insanlar arasındaki yaşanmış ilişkilerde, ait olma/olmama diyalektiğine gömülü olduğunu öne sürmüşlerdir (Cunliffe ve Karunanayake, 2023). Bu aidiyet diyalektiği çalışması nitel araştırma yöntemiyle yapılmıştır. Van Maanen'e (1979, s. 520) göre nitel araştırma, bir şemsiye terim olup tanımlama, çözme, yorumlama ve anlama ile ilgili terimlere ulaşmaya çalışan teknikleri kapsayan bütüncül bir süreçtir (Maanen, 1979, s. 520). Nitel araştırmanın amacı, insanların hayatlarını nasıl anlamlandırdıklarıyla ilgili bir anlayış geliştirmek, anlamlandırma sürecinin ana hatlarını çizmek ve insanların tecrübe ettikleri hususları nasıl yorumladıklarını tarif etmektir (Merriam, 2013, s. 14). Bu bağlamda araştırmanın üzerinde inşa edildiği aidiyet diyalektiği kavramı hem felsefik hem de kimlik bağlamında politik esaslarla ele alınıp anlamlandırılmıştır. Araştırmaya konu olan söz konusu kavram ile diyalektik kavrayışın teorik temelleri, kimliğin statik ve dinamikliğine bağlı olarak nasıl değiştiğine yoğunlaşan bir analiz yapılmıştır. Bu araştırma, daha önce bu araştırmanın yazarı tarafından yaptığı bir çalışma ile ulaşılan "Aidiyet diyalektiği" kavramını genişletmek ve bilimsel anlamda yeni bir çalışma ortaya koymak bağlamında önem arz etmektedir. Araştırma için öncelikle diyalektik, aidiyet ve kimlik kavramları, alan yazın bağlamında açıklanıp bu kavramlar aidiyet diyalektiği kavramı ile ilişkilendirilerek bir analiz yapılmıştır.

DİYALEKTİK KAVRAMI

Diyalektik, felsefede karşıt fikirlerin veya çelişkilerin bir araya gelerek yeni bir anlayış veya gerçeğin ortaya çıkması yöntemidir. Bu yöntem, düşünce ve gerçeğin, sürekli değişim ve gelişim halinde olduğunu varsayar. Diyalektiğin temel unsuru, tez ve antitez arasındaki çelişkiyi çözerek senteze ulaşmaktır. Diyalektik kavramı, tarih boyunca farklı düşünürler tarafından çeşitli şekillerde ele alınmış ve geliştirilmiştir. Felsefenin en eski yöntemlerinden biri olarak diyalektik, mantıklı düşünme ve akıl yürütmenin bir yolu olarak görülmüştür. Diyalektik kavramı Herakleitos'tan Kant'ta ondan Hegel'e ve Hegel'den de Marks'a sirayet etmiştir. Diyalektik kavramı, "dia ve légein" sözcüklerinden oluşmaktadır. "Dia" sözcüğünün iki manası vardır. Bu sözcük bir yandan "yardımıyla, sayesinde, aracılığıyla" manalarına gelen bir edattır. Öte yandan bu sözcük, "birbirinden ayrılmak, ikiye ayrılma" manasında kullanılan bir zarftır. "Legein" sözcüğü ise fiil olup "toplama, derleme, birleştirme" manalarına gelmektedir. Almandaca bu iki kelimenin birleşiminden oluşan "Dialegein" kelimesi, Türkçeye "Diyalektik" olarak geçmiştir. Bu kelimenin tam anlamı "okuma

vasıtasıyla/yardımla daha önceden tartışılmış olan, “iyi” ve “kötüye” göre sınıflandırıcı ve test edilebilir seçici bir toplamayı ya da birleştirmeyi, doğruyu yanlıştan ayırmayı” ifade eden fiil olarak kullanılmıştır (Coşkun, 2021, s. 156; Politzer, 2015, s. 53). Demek ki diyalektik sözcüğü, parçalara ayrılmak ve sonra bu parçaların birleşimi ya da uzlaşması anlamlarına gelmektedir. Kant’a göre diyalektik, bir yanlısına olmanın yanında bir konuyu tartışanların kendi çelişkilerini çözümlenmeden diğer tarafın çelişkilerini öne sürdüğü bir kısır döngüdür (Ollman ve Smith, 2008). Diyalektik kavramını daha derinlemesine anlamak için bunun tarihsel gelişimi üzerinde durmak gerekmektedir. Sokrates, Platon ve Aristo gibi düşünürler diyalektik kavramına kafa yormuşlardır. Bu üç filozofun peşi sıra geçen diyaloglar vasıtası ile felsefi bir kanıt geliştirme çabaları diyalektiğin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır (Heywood, 2012, s. 128-129). Sokrates’e göre diyalektik, ele alınan konular hakkında ayrıntılı bilgi elde etmek için soru-cevap şeklinde işleyen soruşturma mantığıdır. Platon, diyalektiğe bilimsel ve pozitivist bir bakış kazandırmıştır. Platon’a (1992) göre değişmez ve kalıcı gerçekliklerin (ideaların) bilgisi konuşma ve tartışma ile kavranır. Bu kavrayışı bize sağlayan bilimsel yöntem diyalektiktir. Platon’un öğrencisi Aristo (1996) ise analitik ve diyalektik arasında ayrım yapmıştır. Hegel’ (2004) göre analitik, genel-geçer ve zorunlu sonuç çıkarma öğretisini ifade ederken; diyalektik olası öncüllerden sonuç çıkarma yöntemi olarak kabul edilmektedir. Ayrıca Platon’a göre diyalektik, genel geçer ve zorunlu olan bilgiyi elde etmenin bilimsel yöntemi olarak görülürken; Aristo’ya göre diyalektik, rastlantısal ve olası bilginin yöntemi olarak kabul edilir.

Platon için diyalektik, sürekli olarak duyusalın dışarı atılmasıyla akılsala ve doğruya doğru bir ilerlemeyi ifade ederken; Aristoteles için diyalektik, ortaya konulmuş bir probleme evet ya da hayır şeklinde cevap verme, akla uygun görülen kanaatler ve öncüller üzerinden akıl yürütme sanatıdır (Coşkun, 2021, s. 158). Andrew Heywood’a (2007, s. 595) göre diyalektik, rekabet eden iki güç arasındaki karşılıklı etkileşim sürecidir. Diyalektikte de her şey göreceli olarak kabul edilir. Çünkü her şey bir şekilde birbirine bağlıdır ve her şey karşılıklı etkileşim halindedir (Politzer, 2015, s. 51).

Diyalektik üst düzeyde bir kuram olmanın yanında insan pratiğinin genel ilkelerini oluşturur (Markoviç, 1998, s. 44). Bu bakımdan, diyalektik düşünce, doğanın ve tüm varlıkların gelişim biçimini açıklayan temel bir yöntemdir. Bu varlıklar kendi karşıtları ile birlikte bir uzlaşmaya ulaşarak gelişme gösterirler. Ancak varılan uzlaşma kendi içinde çözümlenmesi gereken karşıtlıklara sahiptir ve bu yeni bir uzlaşma zorunluluğunu doğurur. Ezcümle ile diyalektik süreç gelişmeye, ilerlemeye dönüktür. Amaç, tezin antitez tarafından tamamıyla ortadan kaldırılması değil; amaç tezi tamamlayarak ve onu daha mükemmel bir forma ulaştırmaktır (Alkan, 2018, s. 109-110). Diyalektik sürecin gelişme ve ilerleme yönelimini vurgulayan bu yaklaşım, Herakleitos’un evrendeki değişimin temelinde zıtlıkların mücadelesi olduğunu ifade eden düşünceleriyle de paralellik göstermektedir. Herakleitos’a (İ.Ö. 540-480) göre evrenin aslı ateştir ve her şey yanış içindedir. Yani her şeyin varoluş, değişme ve yok oluş süreci içinde olduğu anlatılmak istenmiştir. Düşünürün belirlemesine göre “Bir ırmakta iki defa yıkanamazsınız”. Yani her şey zamanla kendi zıddını yaratacaktır. Herakleitos, evrendeki değişimin (sıcak, soğuk gibi) zıtlıklar savaşımının ürünü olduğunu söyler. Herakleitos, bu belirlemeler üzerinden diyalektik kavramını açıklamaya çalışmıştır. Ancak, Herakleitos’a göre zıtlıkların arkasında bir “birlik”; değişimlerin arkasında bir “değişmezlik” vardır.

Herakleitos buna “logos” demiştir. Logos, eski Yunancada söz ve akıl anlamlarına gelmektedir. Dolayısıyla Herakleitos’un felsefesi diyalektik materyalizmden çok diyalektik idealizme yakındır (Politzer, 2015, s. 53; Şenel, 2010, s.134-135). Bununla birlikte Frankfurt Okulu da idealizm ve materyalizm arasındaki diyalektik ilişkiye odaklanmıştır. Max Horkheimer ve Theodor Adorno özne ve nesneyi mutlak olarak ayıran kaba materyalizme ve bu ikisinin özdeşliğine dayanan metafiziğe karşıdırlar. Ancak iki düşünür de ne materyalizmi ne de metafiziği tamamiyle reddettiler. Bunun nüvelerini Marks’ın 1844’teki elyazmalarında bulmak mümkündür: “Düşünce ve varlık birbirlerinden ayrıdır ama aynı zamanda birlik içindedirler. Marks ilk etapta Hegel’in idealizmini eleştirmiş, sonra insan bilincini ve onun bir parçası olan toplumsal gerçekliğini ön plana çıkarmaya çalışmıştır. Marks, aynı zamanda Feurbach’ın felsefi maddeciliğini eleştirmiş, felsefenin nesnesi olan varlığın insan ve toplumsal olduğunu dile getirmiştir. Aslında Horkheimer ve Adorno’nun tüm çabası, tümelin tikel üzerindeki hegemonyasını kırmak ve bunların diyalektiksel aynılığını vurgulamaktır (Dellaloğlu, 2001, s. 15-16). Bu iki düşünürü paralel olarak Hegel’e göre bir kavramın ilerlemesini sağlayan şey onun kendi içinde taşıdığı olumsuzluktur. Bu olumsuzluk diyalektiği oluşturur (Hegel, 2004, s. 39). Hegel, akıl yürütme sürecini hem doğal hem de beşeri olarak diyalektik vasıtası ile izah etmiştir (Heywood, 2012, s. 128). Hegel’in siyasal toplum anlayışı üç diyalektik süreçten geçer. Bunlar aile, sivil toplum ve devlettir. Aile bireysel çıkarların değil, aile üyelerinin çıkarları yönünde eylemlerin belirleyici olduğu insan ilişkilerini kapsar. Ailenin korunması, aile bireylerinin tek tek bireysel çıkarlarının önündedir. İkinci süreç sivil toplumdur. Sivil toplum bencillik alanıdır. Kişi diğerleri ile bireysel çıkarları temelinde ilişki kurmaktadır. Hegel bu aşamanın en somut göstergesi olarak piyasayı gösterir. Örneğin ticaret kişinin, diğerlerinin yaşamsal ihtiyaçlarını, kendi ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla bir araç olarak kullanmasıdır. Toplumsal konular özel mülkiyete göre belirlenmektedir. Piyasanın çalışabilmesi için bazı hukuki düzenlemeler ve yaptırımlara ihtiyaç vardır ki Hegel buna dışsal devlet adını vermektedir. Ailedeki sınırlı fedakârlık ve sivil toplumda piyasa ilişkileri temelinde şekillenen çikara dayalı ilişkiler birbirlerine karşıtlık oluşturmaktadırlar. Diyalektik sürecin üçüncü aşaması ise devlet aşamasıdır. Devlette ortak çıkarlara yönelme evrensel bir boyut kazanmıştır. Başka bir ifade ile ailede var olan ancak sınırlı olan fedakârlık, devlette evrensel bir değere dönüşmüştür. Bu çerçevede devlet aile ve sivil toplum aşamalarının bir sentezidir. Devlet sivil toplumun çıkarlara dayalı ilişkilerini evrensel bir ortaklık duygusu içinde yeniden oluşturmaktadır. Bu sayede bireysel çıkarlara göre şekillenen ilişkiler denetlenebilmekte ve meşruiyete kavuşmaktadır. Bireyin kendi toplumu ile uyumlu bir birlik oluşturabilmesi evrensel ilke ve yasalara göre davranması ve yönlendirilmesi gerekmektedir (Avineri, 1971 ve Yenişehirlioğlu, 1985: 208’den aktaran: Alkan, 2018, s. 110).

Hegel’e göre dünya, sürekli çelişkiler ve karşıtlıklar üzerinden gelişir. Her şey, içinde çelişkiler taşır ve bu çelişkiler sayesinde değişim ve ilerleme meydana gelir (Hegel, 2004). Hegel’in diyalektik çözümlemesine bir örnek vermek gerekirse aşağıdaki gibi bir formülleştirme yapılabilir. Mesela yağmur doğal bir olaydır (tez); yağmurun sonucunda hava soğur canlılar zarar görebilir (antitez). Fakat yağmurun yağması ve beraberinde getirdiği olumsuzluklar doğanın canlanmasına ve daha fazla bitkinin yetişmesine sebebiyet vermektedir (sentez). Dolayısıyla herhangi bir sistemde çelişkilerin olması o sistemin gelişeceğine ve değişeceğine işaret eder. Nitekim Hegel’e göre diyalektik karşıtlıkların

birlikteliğidir. Mesela ölüm ve yaşam normalde birbirlerini dışlayan olgulardır. Fakat her yaşam başka ölümler pahasına gerçekleşmesine rağmen; her ölüm de aslında yeni bir yaşamın başlangıcıdır. Dolayısıyla tinsel ve doğal tüm bireysel, kültürel ve toplumsal ilişkiler diyalektik devrim içinde vücut bulur (Coşkun, 2021, s. 166). Mantık bilimi bağlamında konuya yaklaşıldığında Georges Politzer'e (2015, s. 60) göre "ne mutlak ölüm ne de mutlak yaşam vardır. Her canlı ölüme karşı savaşımında kendi kendisini yeniler". Yani her ölüm kendi içinde yeni yaşamın öğelerini taşır. Bu belirlemeler ışığında denilebilir ki diyalektiğin en önemli özelliği, çelişkinin olumlu bir unsur olarak ortaya çıkmasıdır. Hegel' göre diyalektik, kurgulama ile eşanlamlıdır. Çünkü diyalektik belirli bir konunun kurgulanmasına veya tahayyülden geçirilmesi ile ortaya çıkmıştır. Hegel bu konuda şöyle bir metafor kurmuştur: "Her insan bir gün kendisine kardeşi kadar benzeyen bir yabancıya rastlayabilir ve bu benzerlik onları tamamlayabilir". Diyalektik olarak her olgu zamanla kendisini yok eder karşıtı olan bir olguya dönüşebilmektedir (D'hondt, 1994, s. 77). Diyalektik kavrayışa göre istikrarlı ve değişmeyen bir olgu yoktur yani her şey zamanla karşıtına dönüşebilir. Böylece karşıt olgular arasında uzlaşma sağlanmış olur. Hegel, düşüncenin iki aşaması olan materyalizmle spiritualizmi (ruhçuluk), diyalektik olarak birleştirmiştir. Fakat ortaya çıkan sentez şu oldu: "başının üstünde yürüyen bir adam". Hegel'in izinden yürüyenler bu birliği kırdılar, böylece yeniden, bir yandan materyalist sistemlere, bir yandan da spiritualist sistemlere döndü. Praksis (uygulama) felsefesi kurucusu, Hegel'i, Feuerbach'ı, Fransız materyalizmini yaşayarak diyalektik birliğin sentezini şu şekilde kurdu: "ayaklarının üstünde yürüyen adam". Hegel'cilikte meydana gelen parçalanma, praksis felsefesinde de oldu. Yani diyalektik birlikten felsefi materyalizme gelirken, yüksek idealist kültür yeni bir can suyu bulabilmek için kendisine gerekli olan praksis felsefesi öğelerini benimsemeye kalkıştı (Gramsci, 1975, s. 107). Marks'a göre filozofların amacı sadece dünyayı anlama ve yorumlama değildir. Filozoflar bunu yaparken toplumsal değişimi ve dönüşümü de incelemelidir (Marks, 2003). Ayrıca Marks diyalektiği, evrensel gelişmenin temeli ve doğa, toplum ile insan düşüncesini yöneten en genel yasa olarak ele almıştır. Bunun yanında Marks diyalektiği bilimsel bir yöntem olarak da işlemiştir. İşte buna, diyalektiği ayakları üzerine oturtmak (ona göre Hegel diyalektiği baş aşağı etmiştir) diyorlar ve onu, doğa bilimleri ile ekonomi, politik ve tarihten aldıkları gerçek bir öze doldurmuştur (Bilgi, 1992, s. 22). Friedrich Engels'e göre diyalektik doğa ve toplumun tarihinden çıkmıştır. Bu anlamda diyalektiğin üç yasası vardır. Bunlar: niteliğin niceliğe dönüşümü yasası, karşıtların iç içe geçmesi yasası, yadsınmanın yadsınması yasasıdır (Engels, 2000, s. 89-92). Bu üç yasa Hegel tarafından idealist biçiminde, salt düşünme yasaları olarak geliştirilmiştir. Birincisi, mantığın birinci kısmında yani varlık öğretisinde; ikincisi, Hegel mantığının öz öğretisinde görülür; üçüncüsü de tüm sistemin yapısı için temel yasadır (Engels, 1991, s. 85-86). Engels burada bir olgunun olumlu ve olumsuz etkilerini diyalektik üzerinden açıklamaya çalışmıştır. Mesela teknoloji bir taraftan insanlar için erişilebilirlik ve konfor sağlarken; öte taraftan bağımlılık ve zaman israfı olarak görülmektedir. Ayrıca teknoloji bireysel mahremiyeti ortadan kaldırmaktadır (Coşkun, 2021, s. 171). Marks, diyalektikteki çelişkiyi materyalizme uyarlamıştır (Heywood, 2012, s. 128). Engels'e göre diyalektik, aynı zamanda doğa bilimleri için bir düşünme biçimi ve onu açıklayan bir yöntemdir. Diyalektik, kavramların iç içeliği ve farklılığını temsil etmektedir. Mesela bir olgu başka bir olguya hem denk hem de ondan farklı olabilmektedir. Bitki ve hayvan hücreleri yapı olarak birbirlerine benzemektedir. Ama bu

hücreler maddenin özümsemesi ve atılması, soluk alma, hücre oluşturma gibi fiiller bakımından birbirinden ayrılmaktadır (Erdem, 2005, s. 31). Engels'e (1977, s.139) göre diyalektik Hegelci anlayış ile mantık ve mantıksızlığın uzlaşmasıdır. Engels'e göre bir şey ne denli çelişik ise o denli gerçek ve anlaşılmaya değerdir. Bu algoritma çoğu insana saçma gelebilir fakat diyalektiğin felsefesi bu karşıtlık üzerinde temellenmiştir. Eleştirel düşünürler Habermas, Adorno ve Horkheimer de diyalektik kavramını ele almışlardır. Bunun yanında Gramsci'nin de diyalektiğe yönelik tespitleri siyasal sosyoloji bağlamında önem taşımaktadır. Jürgen Habermas'ın toplum analizine göre diyalektik sınıf mücadelesi gündelik praksis, dil, iletişimsel-eylem, özgürleşim isteminden oluşur. Ayrıca bu analizde diyalektik bütünlük yani geneli ve yereli karşılıklı açıklama, anlama ve bütünleştirme çabası vardır. Toplumsal alt yapı ve üst yapı birbirlerini karşılıklı etkiler. Habermas'a göre toplum genelde bir sistem olarak işlemektedir. Söz konusu sistem bir ilişkiler yumağıdır ve dokusunu semboller aracılığıyla oluşturur. Habermas, bu anlamda hem açıklamacı (pozitivist) hem de anlamacı (hermeneutik) unsurlara yer vermektedir. Yani toplumsal davranışların hem görünen yönleri hem de görünmeyen yönleri anlaşılmalıdır (Şen, 2011, s. 49). Aydınlanma ve dijital dönüşüme şüphe ile yaklaşan eleştirel düşünürlerden Horkheimer ve Adorno, diyalektik konusunu dil üzerinden aydınlanmanın getirdiği handikaplar bağlamında açıklamışlardır. Dil, Tanrı aracılığıyla totolojiden (retorik) söyleme dönüşür. Bu retorik kapsadığı kavram, diyalektik düşüncenin ürünüdür. Bu düşünme "her şeyin olmadığı şeye dönüşerek her zaman ne ise odur" belirlemesidir. Diyalektik, her imgeyi daha çok yazı olarak açığa vurur. İmgenin kendi sahteliğini itiraf edişinin nasıl okunması gerektiğini, onun özelliklerine bakarak öğretir; bu itiraf imgenin gücünü zorla elinden alır ve hakikatin adına sunar. Böylece dil sırf bir imge sistemi olmaktan çıkar. Hegel yadsıma kavramıyla, aydınlanmayı pozitivist yozlaşmadan ayırt eden bir öğeye dikkati çekmiştir. Ama tüm yadsıma sürecinin bilinen sonucunu, yani sistemdeki ve tarihteki bütünlüğü sonuçta yine mutlak olan durumuna getirerek yasağa karşı gelmiş ve kendisi mitolojiye dönüşmüştür (Horkheimer ve Adorno, 1995, s. 32-41). Marksist düşünür Antonio Gramsci'ye (1975, s. 74-106) göre alt yapı ve üst yapı arasında diyalektiksel olarak zorunlu bir ilişki vardır. Praksis felsefesi halk kültürü ile yüksek kültür arasındaki karşıtlıkta diyalektikleşen bütün bu fikir ve ahlak reformunun en yüce doruğudur ve bu bir sentez demektir. Marksistlere göre diyalektik insan ve insan pratiğinden bağımsız olarak dünyada olup biten bütün değişimlerin kalıcı biçimlerini tanımlayan, evrensel varlıkbilimsel bir kuramdır. Bu belirlenim iki bağlamda kusurludur. Birincisi, bu kavrayış eleştiriye devre dışı bırakıyor. İkincisi, bu kavrayış bilimsel olmayan ve teolojik bakış açısını ön plana çıkarıyor. Oysa felsefe ve onun içinden çıkan diyalektik kavramı, yalnız pozitif bilginin elde edilmesi kuramı ve yöntemi değil, aynı zamanda bilginin değer yargıları ile eleştirilmesi, aynı zamanda devrimci yadsımanın ve var olan gerçekliğin aşılmasının yöntemi ve kuramıdır. Lukacs gibi Marksistler ve Jean Paul Satre ve Hyppolite gibi bazı felsefeciler diyalektizmi doğmatizm ile şüphecilik arasında görmektedir. Ama bu düşünürler diyalektiğin etkin ve insancıl özelliğine vurgu yapmaktadırlar. Ayrıca onlar, diyalektiğin özne ile nesne arasındaki ilişkiler oluştuğunu ifade etmişlerdir. Diyalektiğe karşı şüphecilik iki olası kökeni vardır. Birincisi karşıt felsefi kuram ve yöntemlerin tercih edilmesidir. Bunlar görüngübilim (fenomenoloji), olguculuk, pragmatizm, dilbilimsel çözümleme gibidir. İkincisi ise önyargıdır. Önyargıya göre insan pratiğinde önemli olan bir şeyin nasıl yapıldığını bilmemiz değil; bir şeyin olması gerektiği gibi yapılmasıdır (Markoviç, 1998, s. 41- 45).

AİDİYET KAVRAMI

Diyalektik kavramının genel yapısına odaklanan bu tartışmanın ardından, aidiyet kavramının bireysel ve toplumsal bağlamda nasıl bir rol üstlendiğine yönelik bir inceleme yapmak gerekmektedir. Aidiyet kavramı, bir bireyin veya grubun kendini aile, aşiret, kabile, meslek, soy, vatan veya belirli bir mekânla duygusal ya da sosyal bağ kurarak özdeşleştirilmesi olarak tanımlanabilir. Aidiyet, bir gruba zorunlu bağlanma gereğinden dolayı hissedilen psikolojik bir ihtiyaçtır. Bu nedenle ait olma ihtiyacı, tüm kültürlerdeki insanlarda bir dereceye kadar bulunmalıdır. Ancak doğal olarak güç ve yoğunluk ile bireysel farklılıkların yanı sıra insanların bu ihtiyacı nasıl ifade ettikleri ve bundan tatmin oldukları konusunda kültürel ve bireysel farklılıklar vardır. Bu bağlamda aidiyet, neredeyse temel ihtiyaç maddeleri kadar zorlayıcı bir husustur (Baumeister & Leary, 1995, s. 498-499). Aidiyet zamanla bireyin kişilik ilişkilerine, toplumsal ve bireysel kimliğine sirayet edebilmektedir. Yani aidiyet birey ile bütünleşebilmektedir. Birey doğduğu andan itibaren ilk olarak ailesi ve akrabaları ile ilişki içine girer. Bu durumda birey, çevresinde bulunan en yakın kişilerle ve bulunduğu mekânlarla aidiyet bağı kurmaktadır. Herhangi bir sebepten dolayı aidiyet ilişkisi sarsıldığında birey aidiyetsizlik durumunu deneyimlemektedir. Aidiyetsizlik bireyi yalnızlaştırarak bireyin toplumdan dışlanmasına neden olmaktadır. Sosyal bir varlık olan birey, yalnız yaşamakta zorlanan bir yapıya sahip değildir. Bu sebeple bireyin aile, akraba veya arkadaş çevresi ile ilişki halinde olması gerekir (Çiçek Mızrak, 2021, s. 120). Aidiyet duygusunun insanın bulunduğu her mekân ve zamanda olması ihtimal dâhilindedir. Örneğin çoğu insan siyasi bir parti ile özdeşleşebilmektedir. Mesela belirli bir siyasi partiyi destekleyen bir birey o partinin renklerine uygun giyinir, partinin tüm politikalarını sorgulamadan destekleyebilir. Örneğin Türkiye’de milliyetçi bir partiye aidiyet hissi geliştirmiş bir seçmen, anadilde eğitim ilgili bilgi sahibi olmasa bile seçmeni olduğu milliyetçi partinin buna karşı olması sebebiyle, bu konuya karşıt bir tutum geliştirebilir. Bu davranışların arka planında birey ile siyasi parti arasında kurulan aidiyet hissi vardır (Aydoğan Ünal, 2016, s. 102). Tabi bu aidiyet hissi veya duygusu zamanla kaybolup yerini başka nesne veya olgulara da bırakabilir. Aidiyet duygusu kişinin bireysel ve toplumsal kimliğine de sirayet etmektedir. Oy verme davranışı kişinin aidiyetlerinden de etkilenen bir husustur. Çünkü oy verme davranışı birey, toplum ve politikacılar arasındaki ilişkilerden üzerinden şekillenir. Öte yandan bireyin bağlı olduğu sosyolojik model, oy verme davranışı ile grup üyeliği, seçmenin içinde bulunduğu sosyal ve ekonomik düzey vb. hususlar oy verme davranışını etkiler (Heywood, 2007, s. 348-351). Amin Maalouf’a (2020) göre bireyin kimliği, birden fazla aidiyet unsurunun (dinsel, ulusal, dilsel, sosyal, kültürel, coğrafi vs.) etkisi altında oluşmaktadır. Yani bireyin kimliği, resmi kayıtlarda görünenlerle kesinlikle sınırlı olmayan birden çok öğeden oluşur.

Aidiyet kavramı “Ben kimim, ben nereden geldim?” ya da “Ben kim değilim” sualleri etrafında şekillenen bir kavramdır (Loader, 2006). Bireyin aidiyet ilişkisini kurabilmesi için sahip olduğu özelliklerle kendini topluma kabul ettirmesi veya kendini toplumun özelliklerine göre biçimlendirmesi gerekmektedir (Çiçek Mızrak, 2021, s. 121). Geleneksel toplum bağlarında da durum böyledir. Kişinin bağlı olduğu ailesi ve bu ailenin kökeni birey üzerinde bir aidiyet bağı kurabilmektedir. Her ne kadar post-modern toplumlarda geleneksel bağlara dayalı aidiyetler ikinci planda olsa da bazen birey söz konusu aidiyetlere sığınabilmektedir. Geleneksel toplumlarda aidiyeti yok saymak toplumsal dışlanmışlığa sebebiyet verebilir.

Mesela bireyin aile, aşiret veya kabilesinden bihaber yaşaması ve onların hayır-şer işlerinde yer almaması söz konusu bireyin bağlı olduğu grubun dışına atılmasına ve toplumsal aidiyeti ile yabancılaşmasına sebep olabilmektedir. Etnik topluluklar diğer kolektif kimlikler gibi ancak diğer topluluklarla temas ve karşıtlık içinde varlık kazandığını vurgulamaktadır. Irksal aidiyetin, bir "topluluk" oluşturabilmesi için, bireylerin bu aidiyeti öznel bir duygu olarak benimsemesi gerekmektedir. Bunun gerçekleşmesi ise, farklı ırklardan bireylerin ortak bir davranışla bağ kurmasına ya da aynı ırktan bireylerin ortak kaderlerini, farklı ırklar arasındaki karşıtlıklara dâhil ederek deneyimlemesine bağlıdır (Weber, 1968).

Aidiyet veya mensubiyet insana özgü bir duygudur. İnsanın aidiyet duygusu kimliğini dışa vurmasının bir aracıdır. Doğu toplumlarında bir insan kendini başkalarına tanıtırken aile ve akrabalık ilişkileri üzerinden kendini tanıtmaya çalışır. Aslında bu, bireyin toplumsal aidiyetini gösterme biçimidir. Dolayısıyla aidiyet, kimliğin bir parçasıdır. Nitekim Walker Connor'a (1994) göre aidiyet duygusu hem grup dayanışması oluşturur hem de bireyin toplumsal kimliğinin belirleyicisidir. Olumlu anlamda milliyetçilik³ de etnik aidiyet üzerinden yükselip siyasal içerik kazanmıştır (Yalçiner, 2014, s. 7). Kant'a göre aidiyet, bir insan topluluğuna mensubiyet bağlamından çok belirli bir "biz"e yani kendi karakteristik özelliğini yansıtan kültürel bütünlükle ilişki içinde olma duygusudur. Kant'ın gözünde, bireyin kendi düşüncesinin nesnesine dönüşen bu "biz"dir. Dolayısıyla bireyin bu "biz"den kaçınması imkânsızdır (Foucault, 2014, s. 164). Siyasal olarak aidiyet kavramına yaklaşıldığında yurttaşlığı evrensel ilkelere dayandıran siyasal düzenin kuruluş sürecinde, siyasetin etnik ve dini aidiyetlerden ayrışması bireyler ve topluluklar arasındaki ilişkileri yeniden yorumlama zorunluluğu doğurmaktadır. Bu bağlamda sosyologlar, devlet veya ulusların varlığı veya halkların bu iradeyi taşımasına göre gruplar arası ilişkileri analiz etmiştir. Modernite ile birlikte uluslararası ilişkiler ve etnik aidiyetler arası ilişkiler kavramsal olarak ayrılmış, alt-ulusçu veya üst-ulusçu gruplar arasındaki ilişkiler "etnikler arası ilişkiler" adıyla özel bir araştırma alanı haline gelmiştir. Bu süreçte, ulusal toplumlar ve sosyoloji eş zamanlı gelişmiş, topluluklar arası ilişkilerin incelemesi önem kazanmıştır (Schnapper, 2005, s. 69-70). Tüm bu belirlemelere rağmen modernliğin getirdiği yeni düzen içerisinde bile toplumlar geçmişlerini ve aidiyetlerini tamamen yok sayamamışlardır. Ayrıca şu hususu dile getirmek lazım, aidiyetler siyasi davranışlar veya oy kullanma davranışı üzerinde etkili olmaktadır. Fakat siyasi aidiyet yerel, kentsel, ulusal, uygarlık gibi bir dizi kültürel biçimden farklıdır. Çünkü bu aidiyet sekülerdir, uluslaşma ve milliyet gibi bağlara göre oluşmaktadır. Siyasi aidiyet, güçlü bir devlet ve uzun bir tarih ve kültürel miras bağlamında anlaşılabilir. Bu da herhangi bir dini yutmaya veya gölgede bırakmaya meyilli olmaktadır (Medovoi ve Bentley, 2021, s. 63-205). Ayrıca aidiyet, kültür politikalarını sivil entegrasyon yasalarıyla ilişkilendirmemize olanak tanır. Siyasi aidiyet kavramı ise bundan daha geniş bir bağlam sağlamaktadır. Siyasal aidiyetler entegrasyon politikalarının analiz edilebileceği bir alanlardır (Kleist, 2017, s. 211).

KİMLİK KAVRAMI

Kimlik, bireyi diğer bireylerden ayıran bir tanımlama işlevi görmekle birlikte, bir toplumu ya da kabileyi de dışsal farklılıklara dayanarak diğerlerinden ayıran bir belirleyici unsurdur. Ayrıca kimlik siyasal bağlamda da ele alınabilmektedir. Kelime kökeni bakımından kimlik,

³ Olumlu anlamda milliyetçilik, bireyin milletine olan aidiyetinin başka millet veya bireyleri dışlamadan, onlara karşı ırkçılık yapmadan sürdürdüğü milliyetçiliktir. Bireyin ataları, ulusu ve bağlı olduğu kavime bağlılığı doğaldır. Fakat eğer birey bu bağlılıkları başkalarına karşı güç ve nüfuz aparatı olarak kullanırsa o zaman milliyetçilik pejoratif bir düzeye ulaşır.

ortak aidiyetlerden başka isteklerimiz, ütopyalarımız, kendimizi hayal etme, yaşam ile ilişki kurma-tanınma biçimimiz gibi toplumdaki yerimizi bildiren niteliklerin hepsini temsil etmektedir (Bostancı, 1998, s. 42). Latince’de “idem”, Türkçede ise “aynı” olma kökünden türetilen “kimlik” sözcüğü; tanımlama, adlandırma, aynılaştırma anlamlarına gelmektedir (Kılıçbay, 2003). Kimlik “kim” soru kökünden türetilmiş olup aynı şekilde zorunlu bir aidiyeti, aynı olmayı, tek olmayı ifade etmektedir. Kimlik ne olmak istediğimiz veya neyi arzu ettiğimizden çok; ne olduğumuz ve kendimizi nasıl tanımladığımızla ilgilidir (Aydoğdu, 2004; Connolly, 1995). Etnik olarak kimlik, bireyin veya bir grubun kendilerini aynı ataya, dile, kültüre veya coğrafyaya bağladığı; milliyetçilikten önce bilinmeyen, ortak kültürün sonucu olan ve bazen de tahayyül edilen bir topluma ait olma hissidir (Yanmış ve Kahraman, 2013). Kimlik, sosyal etkileşim sonucu oluşmuş güç ve çıkarı etkileyen bir kavramdır (Akdemir, 2012, s. 30-31). Bu kavram, toplumsal kurumlar içinde vuku bulan sosyal ilişkilerin sonucu olarak oluşmuştur. Sosyolojik bir gerçek olarak bireyin kendini ve diğerini tanımlamasının araçlarından biri olan kimlik, modern toplumla beraber farklı kapsamlar içerisinde inşa edilmiştir. Bu durum, kişinin “ben kimim?” veya “biz kimiz?” sorusuna verdiği cevap ve sosyal aidiyetlerin çoğul belirtisi olan “kolektif kimlik” olarak da ifade edilebilmektedir (Alpman, 2018). Alexander Wendt’e göre kimlik üç türdür: Birincisi kişinin kendisini diğerlerinden ayırt eden bireysel kimlik; ikincisi kişinin karakteri, kişiliği, fikirleri, tutumları ve bilgi düzeyini belirleyen kimlik; üçüncüsü ise kişinin toplum içindeki rolünü belirleyen kimliktir ki buna sosyal kimlik de denilmektedir (Wendt, 2013). Kimlikler bir toplumda üç işlevi yerine getirmektedir bunlardan birincisi, sizin başkasının nezdinde “kim” olduğunuzu açıklar, ikincisi size göre başkalarının “kim” olduğudur. Son olarak kimlikler, size kim olduğunuzu söylerken belli alanlardaki eylem seçimleriyle ve aktörlerle ilgili olarak belirli bir ilgi alanı veya tercih grubunu kuvvetle belirtmektedir (Srinivasan, 2019, s. 6). Toplumsal olarak kimlik bir grubun mensup olduğu aidiyeti bağlamında, onu diğer gruplardan ayırmaktadır. Toplumsal kimlik veya kolektif kimlik, dar kapsamda ifadesini bulan mikro ve alt kimliklerden farklı olarak bütün ulusu, toplumu ya da daha geniş bir alanı kapsadığı varsayılan kolektif/kültürel kimliktir. Kimlik, her şeyden önce “Ben kimim?” sorusuna cevap aradığı gibi toplumun bizi kimliğimizle nasıl gördüğü ile de ilintilidir (Dalbay, 2018, s. 169-174). Zygmunt Bauman’a göre kimlik artık çağdaş hayatın diğer tartışmalı yönlerini aydınlatmaya, kavramaya ve incelemeye yarayan bir prizma haline gelmiştir. Toplumsal analize konu olan yerleşik meseleler artık “kimlik” ekseninde dönmekte olan söyleme uymak için farklı biçimde yeniden ele alınmakta ve yeniden düzenlenmektedirler. Örneğin, adalet ve eşitlik tartışması, “tanıma” açısından yürütülme eğilimi göstermekte; kültür meselesi birey, grup ya da kategori farklılığına, bölgesel diller ve melezliğe göre tartışılmaktadır. Bu arada siyasal süreç ise her zamankinden çok insan hakları (yani ayrı bir kimlik hakkı) ve “hayat siyasetleri” (yani kimlik oluşturma, müzakere ve iddia etme) konuları çevresinde teorileştirilmektedir (Bauman, 2001, s. 173-174). Siyasal bağlamda millet kimliği ve etnik kimlik farklılıkları da vardır. Anthony D. Smith’e (1994) göre millet kolektif bir kimlik tanımlanmasıdır. Bu kimlik bazen aynı etnisiteden gelen insanları tanımlar bazen de belirli bir toprak parçası üzerinde ve ortak inançlar bağlamında yaşayan insanların kendilerini tanımladıkları bir kimliktir. Bu inançlar teritoryal olarak belirlenmiş bir sınır, vatan aidiyeti, ortak kitle kültürü, ortak tarih, ortak mit, ortak yasal sistem ve anılar gibidir. Bu ortak inançlar milli kimliği ve dolayısıyla siyasal kimliği oluşturmaktadır. Siyasi kimlikler aile, kabile, bir lorda veya krala bağlılık gibi hususlar üzerinden yaratılabilmektedir. Siyasal kimlik, siyaset ve siyasal partiler üzerinde işlevsel hale gelmektedir. Siyasal kimlik ile siyasi partiler arasında diyalektik bir ilişki vardır. Bu anlamda hayat tarzı da siyasi kimlik ve siyasi tercih bağlamında önemli bir olgudur. Hayat tarzı, bireylerin değerleri, ilgi alanları, sosyal ilişkileri, gündelik

yaşam içerisindeki pratiklerini ve siyasal tercihlerini de kapsayan bir olguyu ifade etmektedir (Doğan ve Batar, 2019, s. 931). Birey veya grubun siyasal tercihlerini etkileyen faktörler aynı zamanda onların siyasal kimliğini de şekillendirir. Geleneksel veya modern bir toplumda yaşayan insanlar o toplumun değer yargılarından etkilenecek siyasal tercihlerde bulunabilmektedir. Mesela küçük yerleşim yerlerinde siyaset yapan bir birey ile büyük bir şehirde siyaset yapan bir bireyin sorumlulukları ve kendinden beklenen davranışları farklılık arz etmektedir. Oğuzhan Göktolga'ya (2012: 140) göre siyasal partiler, bir kurum olarak siyasetin tamamı üzerinde etkin olduğu gibi, siyasal kimliklerin oluşumunda da etkin olmuştur. Daha doğrusu, siyasal kimlikler ile siyasal partiler arasında diyalektik bir ilişki vardır. Siyasal partiler, siyasal kimlikler üzerinden inşa edilirken, siyasal partiler de siyasal kimliklerin oluşumunda temel belirleyiciler olmuşturlar. Ernesto Laclau'ya (1995) göre toplumsalın parçalanması beraberinden birbirinden farklı siyasal kimliklerin doğmasına sebebiyet verir. Kimlik, genellikle bireyin geçmişten gelen bir aidiyeti olarak bilinmektedir. Fakat Flavia Stanley'e göre siyasal kimlikler sadece geçmişe bağlı bir aidiyet değildir. Bir ülkenin vatandaşlığı da siyasi bir aidiyettir. Amerika'ya göç etmiş binlerce insan bir taraftan Amerika vatandaşlığına geçip onunla bir aidiyet kurmuştur. Diğer taraftan bunlar, bağlı oldukları ülke ya da anavatanlarına da bir siyasal kimlik bağı içinde olabilmektedirler (Stanley, 2008). Yukarıdaki bilimsel belirlemeler bağlamında denilebilir ki kimlik, birey veya toplumların yaşamlarında farklı şekillerde sirayet etmiş ve birey ile toplumla bütünleşmiş bir aidiyettir.

DEĞERLENDİRME VE ANALİZ

Arthur Schopenhauer'e göre "Eğer bir insanın düşünceleri, içinde hakikati ve hayatı barındıracaksa bunlar onun kendi düşünceleri olmalıdır. Başkalarının düşüncelerini okumak, kişinin davet edilmediği bir yemeğin artıklarını alması ya da bir yabancıyı yırtık dökük elbiselerini üzerine geçirmesi gibidir." (Schopenhauer ve diğ., 2009, s. 29). Bu araştırmada geliştirilmeye çalışılan aidiyet diyalektiği de böyle bir çabanın ürünüdür. Aidiyet diyalektiği kavramının türetildiği makalede (Korkmaz, 2024) Doğu Anadolu'da sosyolojik bir kavram olan aşiret yapısı ele alınmıştır. Araştırmada aşiret yapısının Van ilinde yaşayan insanların algısındaki yerini tespit etmek için mülakatlar yapılmıştır. Mülakat sonuçları üç kategori bağlamında analiz edilmiştir. Birinci kategoride, aşiretin olumlu ve devam etmesi gereken bir olgu olduğu ortaya çıkmıştır. İkinci kategoride, aşiret olgusuna kısmen olumlu bakılmıştır. Üçüncü kategoride ise aşiret olgusu tamamen dışlayıcı ve olumsuz bulunmuştur. Fakat üçüncü kategoride yani aşiret olgusuna karşı çıkan mülakatçılar da bazen aşiretsel bağlarla yollarının kesiştiğini ifade etmişlerdir. Dahası aşiretin bazı olumlu yönlerinin de yadsınmadığı bulgusuna da ulaşılmıştır. Bunun yanında bazı mülakatçıların aşiretsel aidiyetin halen siyasal davranışlarda etkili olduğuna inanmışlardır. Söz konusu araştırmanın verileri ışığında denilebilir ki aşiretsel bağların etkili olduğu yaşam alanlarında, aşiretin olumsuz yönlerine vurgu yapılmış olmasına rağmen; aşiretin sosyal ve siyasal etkisinin belirli bir müddet daha devam edeceğine de inanılmıştır. Burada bir diyalektik ya da çelişkili durum olmasına rağmen mülakatların ileri aşamasında sosyolojik bir aidiyet olarak düşünülen aşiretin olumlu ve olumsuz yönleri birleştirilip bir senteze ulaşılmıştır. Araştırmanın sonucunda aidiyet diyalektiği kavramına ulaşılmıştır.

Bu araştırmada incelenen ve açıklanmaya çalışılan aidiyet diyalektiği, bir bireyin bir gruba veya topluluğa yönelik aidiyet duygularında, buna bağlı tutum ve davranışlarında ortaya çıkan çelişkili durumları açıklamak amacıyla ele alınmıştır. Aidiyet diyalektiği, bir bireyin zaman

zaman bir aidiyeti kabul ederken, bazen bu aidiyetten kaçınmaya veya onu reddetmeye çalışmasıyla kendini gösterir. Bir gruba, kabileye veya ortak ata kültürüne aidiyet bireyler için güvenlik ve toplumsal bir kimlik kazandırır. İnsanlar aidiyetleri sayesinde toplum içindeki yerini sağlamlaştırıp sosyo-politik bağlar kurabilmektedir. Mesela Doğu toplumlarında görülen aşiret aidiyeti bazı bireyler tarafından reddedilmesine rağmen söz konusu bireyler günün birinde bu bağlara sığınarak kendine ve çevresine güvenlik sağlayabilir. Fakat toplumsal aidiyetler norm ve kurallarla bireylerin özgürlüğünü kısıtlayabilir.

Bu araştırmanın üzerinde inşa edildiği aidiyet diyalektiği kavramı, çelişkilerin belirli aşamalardan sonra birleştiği ya da uzlaştığına yönelik bir çıkarımı ön plana çıkarmıştır. Bir topluğun üyeleri geçmişindeki aidiyetinden rahatsızlık duyabilir veya bazı değer ile davranış biçimlerini olumsuz karşılayabilir. Fakat buna rağmen birey olumsuzladığı bazı aidiyetlere sonradan aitlik hissedebilir. Araştırmanın temelini oluşturan makalede (Korkmaz, 2024) belirtildiği gibi, aşiret aidiyeti, mülakat yapılan bazı katılımcılar tarafından olumsuz bir olgu olarak algılanmış ve bazen reddedilmiş olsa da, aynı zamanda olumsuz görüşü benimseyen bireyler tarafından aşiret aidiyetinin varlığı kabul edilmiştir. Bu bağlamda aşiret aidiyetinin hayır ve şer işlerinde yararlı olarak etiketlenmesi alan yazın bağlamında incelenen diyalektik kavramının esaslarını içinde barındırmaktadır. Nitekim diyalektik, çelişkilerin belirli aşamalardan sonra uzlaşmaya dönüştüğü üzerinden ortaya konulmuş bir kavramdır. Kant, Hegel bu çelişkileri tez, antitez ve sentez üzerinden göstermeye çalışırken; Marks diyalektiği emek, sermaye meta gibi kavramlarla açıklamaya çalışmıştır. Konumuz bağlamında yaklaşıldığında aidiyet diyalektiği kavramı ışığında söylenebilir ki bir kişi veya grup bağlı olduğu aidiyetin negatif yönlerini eleştirirken aslında o aidiyete mensup olduğunu da ifade etmiştir. Bu durum, bireyin bağlı olduğu toplulukla olan bağlarını tamamen kesmediğini, aksine bir eleştiri veya değişim çağrısı yaptığını göstermektedir. Konuyu daha iyi açıklamak için bir örnek vermek gerekirse, bir ülkenin vatandaşı bağlı olduğu hükümeti, rejimi veya yönetim biçimini eleştirebilir; fakat bu eleştiri aslında söz konusu vatandaşın ülkeye olan aidiyetini güçlendiren bir motivasyonu teşkil eder. Diyalektik, bireyin aidiyet ilişkisini yeniden değerlendirmesine ve bunu yeni bir boyuta taşınmasına sebebiyet vermektedir. Eleştirilen aidiyetin eksik yanları görülüp bu aidiyet yeniden yapılandırılabilir. Mesela aile aidiyeti konusunda birey ailesinin geleneklerinden rahatsızlık duyabilir fakat aynı birey ailesini genellikle terk etmez ama aile içinde bir değişim yaratabilir. Aynı şekilde bir kişi, ülkesindeki iktidarın fiillerinden rahatsızlık duyabilir fakat bu kişi uluslararası platformlarda aynı iktidarın fiillerini savunabilir. Heywood'a (2013, s. 76) göre gelenek, bireylere sosyal ve tarihsel bir aidiyet hissi vererek istikrar ve güvenliği geliştirme erdemine de sâhiptir. Aidiyet diyalektiği, bireyin kendi topluluğu veya diğer topluluklarla olan ilişkisini eleştirel, dönüştürücü ve dinamik bir bağlama oturtur. Bu durum, bireyin kimliğini ile aidiyetini sorgulamasına, yenilikçi çözümler geliştirmesine ve toplumsal yapıları yeniden şekillendirmesine yardımcı olacaktır.

Hegel'e göre "bütün şeyler kendi içinde çelişkilidir ve bu çelişki, bütün hareket ve canlılığın köküdür". Bu da bir şeyin ancak çelişki ile hareket edebileceğini gösterir (Rakitov, 2009, s. 53). Bu bakımdan araştırmanın orijininde yer alan aidiyet diyalektiği de birey ya da grupların aidiyetlerine ve kimliklerine eleştirel yaklaşımlarının yanında bunları tümünden reddetmediği çelişkili bir kavramdır. Bu diyalektik, bireyin ya da grubun bir aidiyetten hem kaçınmaya

çalışması, hem de o aidiyetle güçlü bir bağ kurması ve nihayetinde ondan kurtulmasının zor olduğunu kabullenmesidir. Çeşitli aidiyetlerle ilgili yaşanan bu içsel çelişkiler, bireylerin aidiyetlerine dair karışık düşünsel ve duygusal süreçleri anlamamıza yardımcı olur. Aidiyetle ilişkili olan kimlik de bir bireyin kendisini tanımladığı, yaşadığı toplumsal çevreyle ilişkisini kuran temel unsurlardandır. Bu kimlik cinsiyet, meslek, etnik köken, kan bağı, milliyet, din gibi çeşitli faktörlerden de etkilenir. İnsanlar, özdeşleştirdikleri bir kimlik üzerinden kendilerini güvende hissederler. Aidiyet toplumsal bağlarla, gruplarla ve kimliklerle ilgili derin bir ilişki içindedir. Ancak, bazen bu aidiyet baskı, dayatma veya dışlanmaya da yol açabilir. Ayrıca bazen birey ya da grup, kimliğinden dolayı zarar görmüş olabilir. Mesela Avrupa'da bir mültecinin Orta Doğu kimliğine sahip olması, bu kimlik o mülteciyi Avrupa'da dışlayan bir faktör olabilir. Çünkü söz konusu mültecinin geldiği ülkenin yarattığı olumsuz imaj, Avrupalıların zihninde olumsuz bir algı oluşturmuştur. Bu olumsuz algı, bireyin kimliğinden uzaklaşmasına ve onu dışlamasına sebebiyet verebilir. Ancak söz konusu bireyin, yaşadığı coğrafyada karşılaştığı olumsuz durumların kendi seçimleri veya iradesinin bir sonucu olmadığı unutulmamalıdır. Bu anlamda söz konusu mülteci, kimlik ve meşrebi aidiyetlerine yönelik olumsuz tutumların yersiz olduğunu kanıtlamaya çalışırsa, aidiyetlerine yönelik olumsuz tavırları olumluya dönüştürebilir. Aslında mülteci olumsuz koşullardan kaçıp başka bir ülkeye sığınmıştır. Ama o olumsuz koşulların mülteci üzerinde yarattığı baskı, mültecinin aidiyetlerine olan bağlılıklarını söndüremeyecektir. Yani birey veya grup kimlik ve aidiyetlerinden kaçınmaya çalışsa da bunu başaramayacaktır. Çünkü kimlik ve aidiyet, bireyin tarihsel, toplumsal ve kültürel hafızasının temel değerlerindedir.

Bir aidiyetin olumsuz yönlerini eleştirmek, bu aidiyete verilen önemden kaynaklanır. Çünkü aidiyet, bireyin kendisini tanıma ve tanıtmaya aracıdır. Aynı zamanda birey zor durumda kaldığında söz konusu aidiyetten gelen ata kültürü, toplumsal bağ, ortak geçmişe sığınacak ve aidiyetini sığınacak bir liman olarak görecektir. Ayrıca bireyin aidiyeti, onu diğer bireyler veya gruplar arasında güven içinde yaşamasına yönelik bir motivasyon yaratabilmektedir. Kimlik ve aidiyet sürekli bir içsel gerilim ve değişim yaratır. Bir taraftan aidiyeti reddetme; diğer taraftan söz konusu aidiyeti yaşamının bir yerinde hatırlamanın getirdiği çelişik durum araştırmanın konusu olan aidiyet diyalektiği kavramını açıklayan önemli bir husustur. Öte yandan bir kişi etnik kimliği, siyasal tercihleri, dünya görüşü gibi değerlerinden dolayı dışlanabilir fakat bu kişi tüm olumsuzluklara rağmen içinde yaşadığı toplumdaki bu değerlerine bağlılığını devam ettirebilmektedir. Bu diyalektik süreç yalnız çelişkili bir aidiyetin varlığına vurgu yapmaz. Bu durum aynı zamanda aidiyetin evrimine de zemin hazırlar. Birey veya grup aidiyetlerinden kaçınırken, zamanla bu aidiyetleri kişisel deneyimlerine göre yeniden şekillendirebilir. Böylece toplumsal aidiyet, sadece kabul edilen veya reddedilen bir olgu değil; sürekli olarak evrilen, bir kişinin ya da grubun geçmiş deneyimlerinin, toplumsal etkileşimlerinin ve bireysel farkındalıklarının bir sonucu olarak ortaya çıkar. Aidiyet diyalektiği, toplumsal değişim süreçlerini de etkileyebilir. Bir grup, geçmişteki olumsuz deneyimlerden kaçınmaya çalışırken, yeni bir kimlik oluşturma yoluna da gidebilir. Bu, toplumsal değişimin ve kimliklerin dönüşümünün bir parçasıdır. Bu dönüşüm, bir grubun ya da toplumun kültürel normlarını, değerlerini, ideolojilerini yeniden şekillendirebilir. Aidiyet diyalektiği kimlikler, sosyal statüler, bireyin toplumdaki karşılığını gösteren hususlardaki çelişkilerin belirli bir zaman sonra uzlaşması ya da bir noktada birleştiğini açıklar. Bu süreç, hem bireysel hem de toplumsal düzeyde insanların sürekli bir

gelişme içinde olduğunu ortaya koyar. Birey ya da grup, aidiyeti eleştirirken aslında bu aidiyetle bağı tamamen koparamaz. Eleştiriler, aidiyetin dönüştürülmesi için sarf edilen çabadır. Bir yandan birey bağlı olduğu aidiyetin yüklerinden kurtulmaya çalışırken, diğer yandan bu aidiyeti sahiplenir. Örneğin, bir ulus kimliğini eleştiren birey, ulusal bir bayramda milli kıyafetlerini giyerek ulusu ile aidiyet bağı kurabilir. Bu anlamda aidiyet diyalektiği, bireyin ve grubun kimliğini yeniden tanımlamasına olanak tanır. Aidiyet diyalektiği, birey ve toplulukların kimlik ile ilişkilerindeki sürekli bir gel-git halini ifade eder. Bu süreç, aidiyetin eleştirilmesi ve onaylanması arasındaki bir dengeyi, bir dönüşüm potansiyelini ve bazen de bir gerilimi içerir. Sonuç olarak aidiyet diyalektiği kavramı, bireyin ya da grubun bir kimlik aidiyetine karşı hem eleştirel bir mesafe aldığı, hem de bu aidiyetten tamamen kurtulamadığı bir paradoksu ifade etmiştir.

SONUÇ

Bu araştırmanın konusu olan aidiyet diyalektiğinin çıkış noktası insanların mensubu olduğu veya aidiyet hissettiği aile, kabile, aşiret, ulus, devlet gibi faktörlerin kişinin bireysel düşüncesi ve kimliği üzerindeki etkisini açıklamaktır. Bu bağlamda araştırmada açıklanan aidiyet diyalektiği kavramı ile bireyin içinde yaşadığı ve kendisinin sosyolojik bir gerçeği olan aidiyetlerine karşı takındığı olumsuz tutumlara rağmen; söz konusu aidiyetlerin bireyin yaşamından tamamen yok olmadığı bulgusuna ulaşılmıştır. Nitekim araştırmanın kavramsal ve kuramsal temelini oluşturan diyalektik kavramı da düşünsel, toplumsal ve siyasal vb. çelişkilerin belirli bir aşamadan sonra orta noktalarda uzlaştığını kavratmıştır. Ayrıca araştırmada birey veya grupların ait olduğu değerlere karşı temkinli ve eleştirel olmasına rağmen; kendilerini bu aidiyetlerden tamamen izole edemediği bulgusuna ulaşılmıştır. Aidiyet diyalektiği kavramı ile bir olguya veya toplumsal aidiyete karşı çıkmanın, onu reddetmenin ve yok saymanın onun etkisinden tamamen kurtulmayı garanti etmediğini ortaya çıkmıştır. Çünkü toplumsal aidiyetlerin birey veya gruplar üzerinde psikolojik, sosyolojik, siyasal, tarihsel ve kültürel etkileri vardır. Araştırmada diyalektik aidiyet kavramı, eleştirilen bir konunun birey veya grup için tamamen gereksiz olmadığını ve buna eleştirel yaklaşmanın gerekli olduğunu kavratmıştır. Ayrıca söz konusu kavram ile eleştirilen bir aidiyetin barındırdığı karmaşık ilişki ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

KAYNAKÇA

- Alkan, H. (2018). *Siyaset Bilimine Giriş*. İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi Yayınları.
- Aristo (1996). *Metafizik*. A. Arslan (Çev.), Sosyal Yayınları.
- Avineri, S. (1971). *Labor, Alienation, and Social Classes in Hegel's Realphilosophie* (Hegel'in Hakikat Felsefesinde Emek, Yabancılaşma ve Toplumsal Sınıflar). *Philosophy and Public Affairs*, c. 1.
- Aydoğan Ünal, B. (2016). Oy Verme Davranışı Modelleri. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 6(15), 95-119.
- Baumeister, R. F., & Leary, M. R. (1995). The need to belong: Desire for interpersonal attachments as a fundamental human motivation. *Psychological Bulletin*, 117(3), 497-529. <http://dx.doi.org/10.1037/0033-2909.117.3.497>
- Bilgi, A. (1992). *Kapital: Özet ve Kılavuz*. Yurt Yayınları.
- Coşkun, S. (2021). Anlama ve Açıklama Yöntemi Olarak Diyalektik: Hegel ve Marks. *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, sayı 32, 155-75.
- Cunliffe, A. L. & Karunanayake, G. (2023). Relational Agency as a Dialectic of Belonging and Not Belonging within the Social Ecology of Plantation Life in Sri Lanka. *Journal of Organizational Sociology*, 1(1), 13-45. <https://doi.org/10.1515/joso-2022-0003>
<https://doi.org/10.53844/flsf.1001345>.
- Çiçek Mızrak, Z. M. (2021). Aidiyet ve aidiyetsizlik kavramlarının mekâna özgü sanatta incelenmesi. *Journal of Arts*, 4(2), 119-128. <https://doi.org/10.31566/arts.4.2.06>.
- Dellaloğlu, B. F. (2001). *Frankfurt Okulu'nda Sanat ve Toplum* (2. Baskı). Bağlam Yayınları.
- D'hondt, J. (1994). *Hegel ve Hegelcilik*. B. Işık (Çev.), İletişim Yayınları.
- Doğan, A. ve Batar, H. (2019). Siyasal Kimlik, Hayat Tarzı ve Siyasal Tercih: Malatya Seçmeni Üzerine Bir Araştırma. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 22 (2), 931-949.
- Engels, F. (1991). *Doğanın Diyalektiği* (Beşinci Baskı). A. Gelen (Çev.), Sol Yayınları.
- Engels, F. (2000). *Anti Dühring*. İ. H. Yarkin (Çev.), İnter Yayınları.
- Erdem, H. H. (2005). Marks felsefesinin temel kavramları ve tarihsel-diyalektik materyalizm. Kaygı, *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, 4, 27-41.
- Foucault, M. (2014). *Özne ve İktidar* (4. Baskı). F. Keskin (Çev.), Ayrıntı Yayınları.
- Göktolga, O. (2012) *Postmodernite ve Siyasal Kimlik*. Bilsam Yayınları.
- Glaser, B. & Strauss, A. (1967). *The Discovery of Grounded Theory Strategies for Qualitative Research*. Aldine Publishing Company.
- Gramsci, A. (1975). *Felsefe ve Politika Sorunları*. A. Cemgil (Çev.), Payel Yayınları.
- Hegel, G. W. F. (2004). *Mantık Bilimi: Felsefi Bilimler Ansiklopedisi* (Birinci Cilt). A. Yardımlı (Çev.), İdea Yayınları.
- Heywood, A. (2007). *Siyaset*. Z. Kopuzlu (Çev.), Adres yayınları.
- Heywood, A. (2013). *Siyaset* (14. Baskı). B. B. Özipek (Çev.), Adres yayınları.
- Heywood, A. (2012). *Siyasetin Temel Kavramları*. H. Özler (çev.), Adres Yayınları.

- Horkheimer, M. ve Adorno, T. W. (1995). *Aydınlanmanın Diyalektiği: Felsefi Fragmanlar*. O. Özügül (Çev.), Kabalıcı yayınları.
- Kant, I., Schopenhauer, A., ve Heidegger, M. (2009). *Düşüncenin Çağrısı*. A. Aydoğan (Çev.), Say Yayınları.
- Kılıçbay, M. A. (2003). Kimlikler Okyanusu. Kimlikler. *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, 6(23), Mayıs-Temmuz. Doğu Batı Yayınları, İkinci Baskı, Ankara.
- Korkmaz, E. (2024). Aşiret ve Siyaset İlişkisinin Gömülü Teori Bağlamında Analizi: Van Örneği. *Şarkiyat Dergisi*, 16(1), 30-54. <https://doi.org/10.26791/sarkiat.1308401>.
- Kleist, J. O. (2017). *Political Memories and Migration: Belonging, Society, and Australia Day*. A. Hoskins (Ed.), Palgrave Macmillan Publications.
- Laclau, E. (1995). *Siyasal Kimliklerin Oluşumu*. A. Fethi (Çev.), Sarmal Yayınları.
- Loader, I. (2006). *Policing, Recognition, and Belonging*. *Annals of The American Academy of Political and Social Science*, 605, 202-221.
- Maalouf, A. (2020). *Ölümcül Kimlikler*. A. Bora (Çev.), Yapı Kredi Yayınları.
- Markoviç, M. (1998). *Hümanizm ve Ahlak Felsefesi*. A. Ünlü (Çev.), Toplumsal Dönüşüm Yayınları.
- Marks, K. (2003). *Kapital* (Birinci Cilt). A. Bilgi (Çev.), Eriş Yayınları.
- Medovoi, L. & Bentley, E. (ed.) (2021). *Religion, Secularism and Political Belonging*. Duke University Press.
- Merriam, S. B. (2013). *Nitel Araştırma: Desen ve Uygulamalar İçin Bir Rehber*. S. Turan (Çev. Ed.), Nobel Yayıncılık.
- Ollman, B. & Smith, T. (Ed.) (2008). *Dialectics for the New Century*. Palgrave Macmillan Publications.
- Platon (1992). *Devlet*. S. Eyüboğlu ve M. A. Cimcoz (Çev.), Remzi Kitabevi.
- Platon (2014). *Sokrates'in Savunmaları* (4. Baskı). F. Akderin (Çev.), Say Yayınları.
- Politzer, G. (2015). *Felsefenin Temel İlkeleri*. M. Sorgun (Çev.), Felsefe Kulübü Yayınları.
- Rakitov, B. K. (1990). *Diyalektik ve Tarihsel Materyalizmin Abecesi*. V. Erdoğan (Çev.), Sol Yayınları.
- Schnapper, D. (2005). *Sosyoloji Düşüncesinin Özünde Öteki ile İlişki*. A. Sönmezay (Çev.), Bilgi Yayınları.
- Stanley, F. (2008). *On Belonging in/to Italy and Europe: Citizenship, Race and the "Immigration Problem"*. Reed-Danahay, D. & Brettell, C. B. (Ed.), *Citizenship, Political Engagement, and Belonging: Immigrants in Europe and the United States*. Rutgers University Press.
- Şen, H. (2011). Jürgen Habermas'ın Yöntem Anlayışı. *Sosyoloji Dergisi*, no: 25, 39-52.
- Şenel, A. (2010). *Siyasal Düşünceler Tarihi: Tarih Öncesinde, İlkçağda, Ortaçağda ve Yeniçağda Toplum ve Siyasal Düşünüş* (2. Baskı). Bilim Sanat Yayınları.
- Van Maanen, J. (1979). Reclaiming qualitative methods for organizational research: A preface. *Administrative science quarterly*, 24(4), 520-526.
- Veresov, N. (2020). Identity as a sociocultural phenomenon: the dialectics of belonging, being and becoming. In A.T. Neto, F. Liberali, M. Dafermos (Eds.), *Revisiting Vygotsky for social change: bringing together theory and practice* (pp. 175-191). New York: Peter Lang.

Weber, M. (1968). *Economy and Society*. G. Roth and C. Wittich (Ed.), University of California Press.

Yalçın, R. (2014). Etnisite ve Milliyetçilik: Eleştirel Bir Değerlendirme, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 69(1), s. 189-215.

Yenişehirlioğlu, Ş. (1985). *Felsefe ve Diyalektik*. Ümit Yayıncılık.